

PAGALBOS YPATUMAI VAIKAMS, IŠGYVENANTIEMS SUNKUMUS, KAI JŲ TĖVAI YRA IŠVAŽIAVĘ DIRBTI Į UŽSIENĮ

GEDAS MALINAUSKAS

VIŠTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS,
LAPLANDIJOS UNIVERSITETO DOKTORANTAS, KONSULTACINĖS ĮMONĖS
LEARNING AT EASE KONSULTANTAS

Straipsnyje pristatomos ir nagrinėjamos pagalbos galimybės vaikams, išgyvenantiems išsiskyrimą, dažnai ir krizę, tėvų laikinos darbo emigracijos laikotarpiu. Nagrinėjama laikinos darbo emigracijos forma, kai vienas arba abu tėvai laikinai išvažiuoja dirbti į užsienį, vaikus palikdami prižiūrėti seneliams. Ypatingas dėmesys skiriamas pagalbos mažamečiams vaikams (iki 7 m.) ypatumų išryškiniui, nes jų išgyvenimai dažnai supainiojami su psichosocialinės raidos ypatumais. Remiantis konkrečiu atveju, straipsnyje aptariamas vienas iš paralelinių socialinio darbo pagalbos būdų – pagalba pagal naratyvinę terapiją.

ĮVADAS

Šeimos narių išgyvenimai, patiriami dėl migracijos proceso, šandieną kaip niekada yra aktualūs Lietuvoje, nes emigracijos skaičius, tenkantis 1000 gyventojui, yra vienas didžiausių Europos Sąjungoje.

Statistikos departamento duomenimis (2006), 1990–2006 m., įvertinant ir neoficialią migraciją, iš Lietuvos iš viso emigravo apie 404 tūkst. žmonių, t. y. vidutiniškai po 25 tūkst. žmonių kasmet. Tai sudaro apie 10 proc. visos Lietuvos populiacijos.

Lietuvių emigracijai būdingos įvairios formos: trumpalaikė kvalifikacinė, darbo, „protų nutekėjimo“ emigracija ir kt. Viena iš darbo emigracijos formų yra laikina darbo emigracija, kai vieni šeimos nariai važiuoja laikinai dirbti į užsienį, o kiti, dažniau mama su vaikais, lieka gyventi Lietuvoje (Malinauskas, 2006). Tyrinėtojai emigrantų ar jų šeimos narių išgyvenimus dažnai nagrinėja iš makroperspektyvos (Kuzmickaitė, 2004) arba pabrėžia jų patyrimus „priimančioje“ šalyje: sunkumus, kylančius gyvenant naujoje šalyje, adaptacijos ir asimiliacijos proceso ypatumus (Hass, 2005). Mažiau nagrinėjami dalinės darbo emigracijos fenomeno „šalutinių“, bet labai svarbių, dalyvių patyrimai, t. y. vaikų išgyvenimai, kai tėvai, išvažiuodami dirbti į užsienį, priežiūros pareigas perduoda seneliams. Ši tema yra mažai tyrinėta. Socializacijos aspektu vaikų išgyvenimus tyrinėjo I. Leliūgienė, L. Rupšienė ir L. Plavinskaitė (2005), visų šeimos narių išgyvenimai plačiau nagrinėti G. Malinausko ir V. Kanišauskaitės (2006) atliktame tyrime „Darbo migracijos ypatumai – veiksniai, pasekmės ir tendencijos – Kauno mieste“.

Šio tyrimo rezultatai rodo, jog mažamečiai vaikai, priklausomai nuo jų raidos amžiaus, specifiskai išgyvena išsiskyrimą su tėvais, jiems važiuojant dirbti į užsienį. Daugumai vaikų tai skausmingas išgyvenimas, pasireiškiantis arba emociškai (liūdesiu, užsidarymu savyje, verkimu), arba elgesio pakitimais – saugumo ieškojimu per pastovų kontaktą su koku nors asmeniu (Malinauskas, 2007). Mažamečiai vaikai sunkiai supranta ir įvardija savo jausmus, todėl jų išgyvenimai dažnai supainiojami su psichosocialinės raidos ypatumais (Howes, 1999). Pyktis, kilęs dėl išsiskyrimo, gali būti suprastas kaip specifinio elgesio išraiška – asmenybės formavimosi ir pan.

Kadangi vaikai iki 7 metų sunkiai įvardija savo išgyvenimus, negali paaiškinti savo elgesio priežasčių, pagalbą geriausia orientuoti į šeimą (Barker, 1992). Įprastas dėmesys pagalbos procese, kai mažamečiai vaikai patiria sunkumus, yra kreiptinas į „raktinius“ žmones (Fraleay,

Shaver, 1999), šiuo atveju į tėvus, kurių išvykimas ir lėmė išgyvenimus (Malinauskas, 2006). Dalinės emigracijos atvejais, kai vaikus globoja seneliai ir kai tiek vieni, tiek kiti išgyvena sunkumus, pagalbą organizuoti nėra lengva – iškyla specifiniai pagalbos sunkumai. Kaip padėti, jei pagrindiniai vaikų išgyvenimai susiję su išvykusiais tėvais? Kaip efektyviau ir greičiau padėti vaikui ir šeimos nariams, kad jie kuo greičiau išspręstų (išgyventų) susiklosčiusią situaciją? Tokiais atvejais pagalba orientuojama į senelius, kurie tėvų dalinės emigracijos periodu prisiima atsakomybę už anūkų priežiūrą.

„PRAŠOM, PAKEISKITE MANO ANŪKO ELGESĮ“: PAGALBOS GALIMYBĖS PAGAL NARATYVINĘ TERAPIJĄ

Straipsnyje pristatomos naratyvinės terapijos, priklausančios vienai iš šeimos psichoterapijos krypčių, galimybės, kurios taikomos novatoriškose psichologijos ir socialinio darbo srityse (Payne, 2006). Anot J. L. Zimmerman ir V. C. Dickerson (1996), esant intensyviems šeimos narių išgyvenimams, dėmesys skiriamas ne sisteminių, socialinių, asmeninių priežasčių ar aplinkos veiksnių ieškojimui, o nukreipiamas į žmogaus pasakojimo (naratyvo) konstrukta¹. M. Murray (2003) teigia, kad įprastos ir krizinės situacijos yra išgyvenamos nesąmoningai, savaime. Žmonėms, besistengiantiems įvardyti, kas įvyko, ką patyrė, tenka ieškoti žodžių, konstruoti sakinius. Tokiu būdu konstruojant žodį po žodžio, vėliau sakinį po sakinio, išgyvenimas yra suprantamas ir įsisąmoninamas. Taip sukonstruojamas tam tikras asmeninis pasakojimas (naratyvas). Remdamiesi šiais principais, M. White ir D. Epston (1990) teigia, kad naratyvinė terapija tuo ir yra efektyvi, kad fokusuojamasi į žmonių konstruojamą pasakojimą, konstrukto

¹ Pasakojimo (naratyvo) konstruktas – anglų kalboje *pasakojimas* turi 2 reikšmes: *story* ir *narrative*. *Story* sąvoka vartojama, kai norima pasakojimu apibrėžti įvykių ir atsitikimų seką, nesiekiamo interpretacijų. *Narrative* turi platesnę reikšmę – šiuo žodžiu apibrėžiama ne tik įvykių visuma, charakteriai, bet ir kylančios interpretacijos – ką autorius nori pasakyti tarp eilučių (Abbott, 2002).

reikšmę žmogaus gyvenimui, ir pagalba yra orientuojama į šio konstrukto keitimą.

M. Payne (2006) teigia, kad pagalbos procesas, kai orientuojamasi į žmonių pasakojimus (naratyvus), organizuojamas tokia seka:

- trumpas asmens šeimos istorijos išklausymas, „į problemą orientuotos“ (angl. *problem-saturated*) istorijos sudarymas;
- problemos perfrazavimas;
- eksternalizacija (kalbos konstrukto išplėtimas), arba klausimų apie susijusias priežastis kėlimas;
- istorijos perpasakojimas.

Naratyvinės pagalbos principų įsisąmoninimui pateikiamas konkretus atvejis. Senelė Dana kreipėsi psichosocialinės pagalbos² dėl „sutrikusio“ anūko Pauliaus elgesio. Po ilgų diskusijų įrodžius naratyvinės pagalbos privalumus, senelė sutiko lankytis šeimos konsultacijų kurse³ bei tyrimo tikslais davė leidimą fiksuoti pagalbos eigą. Siekiant išsaugoti konfidencialumą, visi vardai yra pakeisti.

PAULIAUS (5 M.) ATVEJIS

Senelė Dana (63 m.) kreipėsi pagalbos dėl savo anūko Pauliaus elgesio. Susitikimo metu senelė guodėsi, kad prieš 1,5 m., berniuko mamai išvykus dirbti į užsienį, jai teko perimti visą anūko priežiūrą. Pagrindiniai senelės išsakyti nusiskundimai: berniukas neklauso, viską daro savaip, sunkiai yra suvaldomas, užpykęs namuose laužo daiktus. Pasakojimo metu senelė ne kartą kartojo: *Na, ir vargstu su tuo savo neklaužada* – ši frazė skambėjo ne kaip kaltinimas, bet kaip tam tikras pasididžiavimas. Kalbant toliau apie Paulių susidarė išpūdis, kad Dana apibūdina anūką ne kaip nesuvaldomą, bet kaip ypač savarankišką (asmenybinį). Klausiant, kokius sunkumus patiria pati

² Šiuo atveju specializuota pagalba teikta VšĮ Šeimos santykių institute, vykdant 2005–2007 m. *Equal* projektą „Dirbk savo šalyje“.

³ Šeimos konsultacijas teikė socialinis darbuotojas, baigęs šeimos psichoterapijos kursą.

senelė, ji nustebo ir atsakė: *...kaip aš, ar man sunku (atrodo nustebusi)... man tik svarbu, kad jis būtų pavalgęs, apsirengęs ir man nieko daugiau nereikia... aš jo daugiau neperauklėsiu, tegu mama grįžta namo ir tegu jinaį jį auklėja.*

[Atvejo užrašai⁴, 2006 m. spalio]

„Į PROBLEMĄ ORIENTUOTOS“ ISTORIJOS SUDARYMAS

M. Payne (2006) teigia, kad pagalbos proceso pradžioje svarbiausia besikreipiančiam asmeniui sudaryti sąlygas netrukdomai išsikalbėti, jaustis saugiai ir būti tikram, kad esi suprantamas. J. Winslate ir A. Cotter (1997) pažymi, kad dažnai pagalbos ieškantys žmonės jaučiasi neturintys galimybes keistis padedant kitiems, jie yra pilni liūdesio, nusivylimo ir nevilties. Ar jau šie elementai yra „į problemą orientuota“ istorija? „Į problemą orientuota“ istorija turi kilti iš visa apimančios gyvenimo arba intensyvaus gyvenimo etapo „dominuojančios istorijos“ (angl. *dominant story*) (White, Epston, 1990).

Aprašytu atveju nuo pat pradžių ryškėjo istorija – vaiko išgyvenimus, kurie kilo išvykus mamai, močiutė priskyrė prie asmenybinių savybių:

<...> K: Taip, labai svarbu, kad vaikas būtų pavalgęs, apsirengęs, laiku eitų miegoti... Bet vis galvoju, kaip ir kas vyko tada, kai teko rūpintis Pauliumi? Ar buvo sunku, o gal ir ne, Pauliui? Jums pačiai?

M: Na, net nežinau, ką ir pasakyti. Pauliukas buvo mažiukas... ne, nu, aišku, vis paklausdavo, ar mama greitai grįš? Bet šiaip paėmus, jis yra toks aktyvus vaikas, jam beje tik žaisti, lėkti į lauką, dūkti. Tik spėk jį valdyti... Na, šiaip jis nieko vaikas. Atbėga,

⁴ Atvejo užrašai: atsiklausus kliento, buvo fiksuojami socialinio darbuotojo, dirbančio šeimos konsultantu, užrašai (dažniausiai buvo įrašoma diktofonu). Senelė leido įrašytus duomenis naudoti tyrimo tikslams, publikacijoms. Citatos iš pokalbio pateikiamos kiek įmanoma originalia kalba.

prisiglaudžia... bet su savo kaprizais – „noriu, ir viskas“ gali mane kartais į grabą nuvaryti... Tokia nepalaužiama asmenybė, kad neduok Dieve... A... įdomu buvo, kad tik kai persikėliau pas juos, jis iškart pareiškė, kad nori su manimi miegoti, tai iki dabar miegam kartu, nu ką padarysi, kad jam taip norisi.

K: O jums? Juk pradėjus rūpintis Pauliuku visko buvo?

M: Na, nēr malonu su tokiu dideliu vyru miegoti? Tai spardosi naktį, tai vėl kas jam užėina... (Atrodo, kad senelė nesuprato klausimo apie asmeninius išgyvenimus, ir mes vėl „grimzdom“ į įvairiausias detales, iš kurių buvo sunku suprasti, ką išgyvena Dana) <...>

[Atvejo užrašai, 2006 m. spalio]

Remiantis įprasta įvertinimo metodika, galima atrasti veiksnius, galinčius paaiškinti vaiko elgesį: vaiko išgyvenimai, pasikeitus „prisirišimo“ objektui (išvykus tėvams), senelės trūkstami socialiniai vaikų priežiūros įgūdžiai. Skirtingos išvados išryškėjo analizuojant „į problemą orientuotos“ istorijos konstrukta. Močiutė yra sukonstravusi dominuojantį pasakojimą (*naratyvą*), kad berniukas nepatyrė ypatingų išsiskyrimo su tėvais sunkumų. Paulius yra „tokia stipri asmenybė“, kad beveik neįmanoma jo sudrausminti, auklėti, o močiutė atlieka tik pagrindines priežiūros funkcijas – siekia, kad Paulius būtų pamaitintas ir apmaitintas.

PROBLEMOS PERFRAZAVIMAS

J. L. Zimmerman ir V. C. Dickerson (1996) teigimu, nuo pat pradžių, tik „apčiuopus“ dominuojantį pasakojimą, svarbu siekti, kad pasakojantis asmuo pradėtų abejoti savo pasakojama istorija. Remiantis M. Payne (2006), priversti suabejoti dominuojančia istorija įmanoma užduodant specifinius klausimus, pačiam konsultantui abejojant esamu priežastingumu, ieškant panašių atsitikimų ir juos lyginant. M. White ir D. Epston (1990) pabrėžia, jog svarbu neskubėti perkeisti dominuojančios istorijos, nes pasakojantysis asmuo gali pajusti konfrontaciją, išvelgti nepasitikėjimą ir „įjungti“ gynybos me-

chanizmus, stengdamasis toliau išlaikyti „į problemą orientuotą“ istoriją. Dominuojanti istorija turi keistis laipsniškai, kaip M. White ir D. Epston (1990) teigia – „natūraliai“.

Įvertinus, kad močiutė susikūrusi istoriją, jog anūkas yra „stipraus charakterio“, pamažu pradėta abejoti šiuo konceptu:

<...> K: *Aha, ir Jūs sakote, kad jis užpykęs yra sulaužęs mašiną. Ir toliau daro savaip... Jo, stiprus berniukas, kai pagalvoji. Ir iš kur jis toksai...*

M: *Ai, net nežinau...*

K: *Bet vis galvoju? Negi nėra taip, kad jis kažkur jūsų klauso? O tikrai, gal papasakokit, kame jis jūsų klauso?*

M: *Na, gal jis neblogas.. bet kaip sunku jį nuvaryti nuo televizoriaus... ir dar...*

K: *Taip, suprantu, jau, kaip sakiau, supratau, ko jis nedaro. Bet idomu, ką jis daro gerai, kame jam nereikia pagalbos.*

M: *Kai nori, gali būti geras anūkas...(galvoja)... na per aplinkui, bet aš susitvarkau, kad jis eitų laiku miegoti, nusipraustų, kaip reikiant apsirengtų. Juk žinot, kokie tie berniukai.*

K: *Gal kokį pavyzdį galite duoti.*

M: *Na, vis nenori jis valgyti vaisių. Žinot, kaip reikia tų vitaminų...na, aš jam prižadu kokį saldainį, ir jis valgo vieną kitą vaisį... kur dėsis, nes toks smaližius dėl saldumynų viską padarys.*

K: *Bet tai jau labai daug. Yra dar situacijų, kai Paulius Jus girdi, t. y. klauso?*

M: *Kaip girdi?*

K: *Na, juk vaikų elgesys dažnai priklauso, kaip jie girdi?*

M: *Ta prasme, jam su ausimis kas negerai?*

K: *(juokiasi)... na, ne, tikiu, kad ausyse nerasite jokios ligos. Bet, mano supratimu, vaiko elgesys priklauso nuo to, kaip jis išgirsta suaugusius.*

M. (šypsodamasi)... aaa, jis girdi mane, kai aš jam liepiu pavalgyti ryte ir vakare...

(Tęsdami atrandame dar keletą situacijų, kuriose Paulius paklūsta močiutei.)

K. Žinote, aš svarstau. Pastebiu, kad yra labai daug situacijų, kuriose Paulius girdi Jus, ir panašiai tiek situacijų, kuriose negirdi. Aš kai ko nesuprantu. Jeigu vaikas yra „labai stipri asmenybė“, tai jis dažniausiai negirdi ar neklauso visose srityse. O čia yra situacijų, kur Jūs labai šauniai susitvarkote ir jis Jus išgirsta.

M. Tai kas su juo darosi?

K: Na, ir aš svarstau. Net nežinau... o ar Jūs pažįstat panašaus amžiaus kitų vaikų? Kaip jie, ar klauso, t. y. ar girdi suaugusiuosius? Kokių sunkumų turi juos prižiūrintys tėvai arba seneliai?

M. Net nežinau, kaip čia pasakius... na, net nežinau...

K: Kiek jam metų? Šeši? Aš lyginu jį su panašaus amžiaus vaikais. Tai jiems įprasta tėvų neklausyti ar girdėti, kai jie ko nors prašo. (Ilgoka pauzė). Tačiau man Paulius panašus šiek tiek į kitokius vaikus. Vaikus, kurie yra apimti kažko. Kaip čia pasakius – išgyvenimų ir pan. Jų vidus užimtas įvairiausiai jausmais, net liejasi pro ausų kraštus. Tada jiems yra daug sunkiau girdėti, kas dedasi aplinkui, tuo pačiu ir klausyti juos globojančių artimųjų, pvz., Jūsų...

Senelė nieko nesako ir keletą sekundžių galvoja.

[Atvejo užrašai, 2006 m. spalio]

Atsižvelgdamas į naratyvinės terapijos ypatumus, konsultantas šiame etape stengėsi perfrazuoti problemą. Visų pirma vietoj termino „neklauso“ į istoriją atsargiai įtraukiamas terminas „negirdi“, stengiamasi šį terminą paaiškinti. Pokalbio metu tvyro abejonė, kad vaikas yra „stipri asmenybė“, nes atrandamos kelios situacijos, kuriose Paulius vykdo močiutės nurodymus, t. y. ją išgirsta. Kaip teigia M. Payne (2006), šis etapas svarbus tuo, kad perfrazavus problemą atsiranda

abejonė, neužtikrintumas dėl dominuojančios istorijos patikimumo, kyla klausimai, į kuriuos istoriją pasakojantis žmogus ieškos naujų atsakymų.

EKSTERNALIZACIJA: PROBLEMOS IŠKĖLIMAS, ARBA KALBOS KONSTRUKTO IŠPLĖTIMAS

Iškilus abejonėms dėl dominuojančios istorijos patikimumo, kitas žingsnis yra atrasti neproblemines istorijos dalis ir konstruoti istoriją taip, kad pasakojantis žmogus atrastų kuo daugiau situacijų, kuriose jis susitvarko su iškylančiais sunkumais. M. White ir D. Epston (1990) teigia, kad „į problemą orientuotoje“ istorijoje asmuo dažnai jaučiasi bejėgis, lyg ne nuo jo priklausytų socialinės aplinkos kaita. Plečiantis problemos suvokimui, t. y. problemai tampant išorine (angl. *external*), ji tampa įveikiama. Analizuojami kliento sugebėjimai įveikti eksternalizuotus sunkumus. Remiantis M. Payne (2006), pokalbyje vartojami raktiniai žodžiai: sumanumas, stiprybė įveikiant situacijas, sugebėjimas pasipriešinti ir kt.

Pateiktame Pauliaus atvejuje eksternalizacija prasidėjo jau kalbant apie situacijas, kuriose Paulius išgirsta močiutės prašymus, paliepiamus. Tolimesnė eksternalizacija gali vykti pabrėžiant, kad sunkumai kyla ne dėl to, jog berniukas yra „stipri asmenybė“, bet dėl to, kad jis išgyvena atsiskyrimą nuo mamos, parodant, kad senelei gerai pavyksta prižiūrėti globojamą anūką. Reikalinga išplėsti senelės suvokimą ir parodyti, kad situacija priklauso ne nuo Pauliaus, o nuo jos pačios.

<...> K: Vis pasakojat, kaip jis Jūsų neklauso. O aš atrandau daug situacijų, kuriose Paulius Jus girdi, paklauso. Papasakokit keletą situacijų, kuriose jis girdėjo ir kuriose ne. Jeigu galima, neseniai atsitikusias, ir kuo daugiau, prašau...

M. Čia prieš savaitę, kai jis užsimanė eiti į lauką, nors pasiusk. O lauke lyja, šalta. Tad jis pradėjo taip triukšmauti, rėkauti, kad neiškenčiau ir leidau išeiti.

K. O kaip Jūs tą situaciją atlaikėte?

M. Ką aš čia žinau... ką čia atlaikyti. Na susinervini, bet pagalvoji, kad jis nelabai supranta, ką daro, tai nusisjpauni, ir tiek...

K: O kokią situaciją prisimenate, kai jis Jūsų paklausė? Kokią nesėnę, prašau, kuo detaliau...

M. Hmm... galvoju. Na, kad ir ši rytą. Nenorėjo jis dėtis raudonų kelnių, mat sau ponas (jaučiasi, kad sako pusiau juokais), bet nieko, ėmė ir apsimovė.

K: O tai kaip sugebėjote pasipriešinti jo negirdėjimui?

M. Griežtokai pasakiau, kad bus šitaip ir ne kitaip. Pasimaivė, bet apsirengė.

K: O dar kokią situaciją prisimenate?

M: Na, dar vakar. Paskambino mama... tai paskui pasidarė toks nenuorama, tik lipa visur, ima, neklauso. Taigi nenorėjo eiti miegoti, tai tada susitarėme, kad paskaitysiu pasaką.

K: Gudriai čia ji privertėte klausyti Jūsų?

M. (patenkinta) aha...

K: Bet paminėjote, kad jis tapo nenuorama po mamos skambučio. Ir dažnai taip būna? Kaip jis elgiasi pakalbėjęs su mama, o dar įdomiau, kaip viskas būna, kai jūsų duktė parvažiuoja ir vėl išvažiuoja?

M. Na, įvairiai. Po skambučio dažnai jis būna (galvoja ir ilgai parinkinėja žodį) lyg nervo apimtas, toks įsitemęs. Sunku tada jį pakalbinti...

K: O kaip Jūs jam padedate iš to išeiti?

M: Tai pasakėlę paskaitau, tai nebaru, tai kokį saldainį duodi...

K: O Jūs kalbate telefonu su dukra?

M: Na, pakalbėjęs Pauliui, ir aš kalbu, kaip jai sekasi, kaip mums su Pauliuku.

K: Ir koks Jus jausmas apima?

M: Na, na... (susigraudina, kalba su ašaromis) suspaudžia man

širdį, kad jai nesiseka, kaip tikėjosi, tad aš jau nè nepasakoju apie Pauliaus šposus.

K: Ir kaip Jūs iš tos būsenos išeinate?

M: Na, pradėdi rūpintis Pauliumi, puoli valgyt jam daryt, kita ir žiūrėk skausmas nuslopsta.

K: O gal Pauliui panašiai? (Senelė klausiamai žiūri). Galvojant apie dukrą, kaip jai ten, ir širdį suspaudus, imatės Pauliaus globos. Gal ir jam taip pat, tik, kita vertus, šiek tiek skirtingai. Jam sunku, kai pagalvoja apie mamą, turbūt kyła dar daugiau jausmų. O kaip aiškinau anksčiau, dažnai, kai vaikai yra apimti jausmų, jie sunkiai reaguoja į artimuosius.

M. hm.. aha (mąsto).

K. Tačiau aš matau, kad Jūs tam liūdesiui nepasiduodate.

M. O kas daryt... ką aš čia jau...

K: Dar daugiau, Jūs sumaniai atradote būdų, kaip padėti Pauliui išeiti iš savo jausmų būsenos... atlaikote išgyvenimus ir nepasiduodate. Net mamai nepasakojate jo išdaigų, kad jai būtų kuo lengviau dirbti ten užsienyje. Ir iš kur tiek stiprybės?

Senelė susigraudinusi žiūri, šypsosi, galvoja.

[Atvejo užrašai, 2006 m. spalio]

Ištraukoje matyti, kad senelei pateiktas kitoks požiūris į Pauliaus ir asmeninę situaciją. Eksternalizuota problema tapo situacija ir reaguojimas į sunkumus: dukters išvažiavimas, išsiskyrimo išgyvenimai. Pagal J. L. Zimmerman ir V. C. Dickerson (1996), eksternalizacijos procesą vedant atradimų linkme, t. y. surenkant svarbius aspektus lyg gabaliukais, kuriasi nauja įgalinanti istorija – „aš susitvarkau / valdau situaciją“. Matyti, kad senelė Dana yra atsižadėjusi asmeninių išgyvenimų. Jai sunku patikėti, kad ji susitvarko su Pauliaus elgesiu, žino, kaip įveikti sunkumus, tačiau neverbalinė komunikacija (susigraudino, pritariamai šypsosi) išdavė jos sutikimą, jog yra pajėgi įveikti kritines situacijas.

ISTORIJOS PERPASAKOJIMAS. „Į SPRENDIMĄ ORIENTUOTOS“ ISTORIJOS (NARATYVO) TOLIMESNIS KŪRIMAS

Remiantis M. Payne (2006), istorijos perpasakojimas prasideda eksternalizacijos procese ir kinta nuo pasakojančio asmens požiūrio į naujo dominuojančio pasakojimo realistiškumą, todėl ypač svarbu atskleisti žmogui, kaip klientui sekasi įveikti besikeičiančius sunkumus. J. Winslate ir A. Cotter (1997) pabrėžia, jog supratęs, kad pats susitvarko su sunkumais, žmogus perkonstruos savo patyrimus. Konsultantui belieka priiimti palydinčiojo (fasilitatoriaus) vaidmenį.

Minėtu atveju, senelei sutikus, kad Paulius išgyvena išsiskyrimo sunkumus, o jai sekasi juo rūpintis, toliau analizuotos situacijos, kuriose ji sugebėdavo atsižvelgti į berniuko išgyvenimus. Atliekant palydinčiojo vaidmenį, nereikia skubėti duoti rekomendacijų, išvadų. Kuriant naujos istorijos konstrukta, pačiam pasakotojui (klientui) iškyla klausimų (Zimmerman, Dickerson, 1996). Senelei Danai iškilo šie klausimai:

<..> K: Taigi Jūs taip sumaniai elgiatės su Pauliumi? Vis misliju, kuo aš galiu padėti...

M: Nu, ne, nu (galvoja)... Net nežinau, jo emocijos – ką su jom daryti, patarkite, juk Jūs vis tiek su vaikais dirbate.

K: Kad Jums gerai sekasi, žinote, kada priglauti, kaip pašnekinti, nuraminti...

M: Bet vis tiek.

K: Na, jeigu taip prašote patarimo. Lyginu Paulių su kitais vaikais, kai jie išgyvena ką nors... Esu matęs, kad labai padeda, jeigu paprastose situacijose ne tik klausi, „kaip tu jauties“, bet ir pasakai, kodėl jis taip jaučiasi.

M: Tai yra?

K: Atsimenant, kai kalbėjau, kad vaikams sunku suprasti, kas

vyksta? Tad galima ateiti ir sakyti: „Man atrodo, kad tu pyksti, o pyksti, kad mama yra išvažiavusi“...

Papasakoju detaliai keletą pavyzdžių.

[Atvejo užrašai, 2006 m. lapkritis]

Šiame etape pats asmuo (pasakotojas) sprendžia, kada yra laikas užbaigti pagalbos procesą. Eksternalizacijos procese svarbiausia siekti, kad žmogus, perkonstravęs savo istoriją, jaustų, jog pasikeitimai įvyko ne konsultanto dėka, o asmenine iniciatyva (Abrahamsson, 2000). Pauliaus atveju senelė Dana pradėjo abejoti, ar reikia pagalbos, nes Paulius pradėjo klausyti, jai nebeiškyla tokių sunkumų, kurie buvo seniau.

<..> M: Vis noriu pasakyti, kad nežinau, ar beverta lankytis. Na, dariau, kaip sakėte. Kiek supratau, kalbėjau jam apie jausmus, raminau.... suprantat, juk jis toks aktyvus vaikas, paklauso ir nurūksta.

K: Aha, aktyvus? O Jums pačiai, t. y. juk Jūs mokate tokioje situacijoje susitvarkyti..

M: Jo, dabar matau, svarbu nenusileisti... o paskambinus mamai nuraminti.... (galvoja)... bet šiaip jis daug ramesnis, ir net nemoku pasakyti, bet kažkaip man irgi lengviau...

K: Taip, smagu apie tai girdėti...

Kalbame apie pasikeitimus, senelė nedrąsiai užklausia:

M: Tai sakau, gal nereikia čia man daugiau lankytis, bo kaip ir lengviau...

K: Ir aš norėjau to paties paklausti. Taip, kadangi Jūs taip gerai tvarkotės, tikrai nemanau, kad Jums čia reikia lankytis...

Kalbame apie ateitį, kartu sutariame, kad, esant poreikiui, senelė vėl gali grįžti pagalbos. Jaučiu, kad ji daugiau čia nebeateis...

[Atvejo užrašai, 2006 m. lapkritis]

Priklausomai nuo aplinkybių, susitikimus su klientu galima užbaigti šiais būdais: žodžiu apibendrinant kliento pasiekimus, raštišku atsiliepimu (Payne, 2007). Su močiute Dana susitikus 4 kartus, paskutiniame susitikime išvados apibendrintos žodžiu. Apibendrinime kalbant apie kliento stiprybes, pasiekimus, naujos istorijos konstruktui svarbu pabrėžti kuo daugiau detalių. Analizuojant situacijas išryškėjo senelės Danos gebėjimai.

- *Priešingai nei vyresnio amžiaus žmonės yra linkę, senelė Dana sutiko prisiimti visą atsakomybę už anūko Pauliaus priežiūrą.*
- *Dukrai, kurios darbo užsienyje lūkesčiai nepasiteisino, senelė nepasakoja patiriamų asmeninių sunkumų, siekdama jų apsaugoti nuo dar didesnių išgyvenimų. Dar daugiau – ne liepia sugrįžti, o randa jėgų nuraminti ir paguosti, padeda susikurti pozityvius lūkesčius dėl darbo užsienyje.*
- *Senelė Dana yra pajėgi atlaikyti Pauliaus išgyvenimus. Ji yra sumani ir išradinga ieškodama būdų, kaip nuraminti įsiaudrinusį anūką.*
- *Senelė siekia visa ko geriausio anūkui Pauliui, todėl ieškodama pagalbos aplankė ne vieną specialistą.*
- *Senelė Dana taip yra atsidavusi dukrai ir anūkui Pauliui, kad pasiryžusi atsisakyti savo išgyvenimų, jausmų.*
- *Išpildo svarbiausius globos ir priežiūros elementus: rūpinasi ir pasiekia, kad Paulius būtų pavalgęs, apsirengęs. Susirgus Pauliui, senelė nepalūžta ir žino, kaip susitvarkyti su įprastomis vaikų amžiui būdingomis ligomis.*

[Atvejo užrašai, 2006 m. spalio–lapkritis]

Šie teiginiai paprasta forma buvo perpasakoti senelei Danai. Pastebėta, kad senelė ne iš karto priėmė tiek daug naujų dominuojančios istorijos elementų, pastabų apie savo gebėjimus. Bandė sakyti „na, ką čia“ arba „ai, čia tik mano pareiga“. Tačiau sudrėkusios akys, trūkčiojantis balsas, noras kuo greičiau išeiti iš kabineto išdavė, kad senelę palietė teiginiai, ji jau niekad nebesugrįš į anksčiau dominavusią istoriją. Ji

atsiliepė „<...> atėjau dėl anūko Pauliaus, o gavau pagalbą sau. Nors paėmus, čia buvo gera proga pažiūrėti į save... ir geriau suprasti Pauliuką. Kaip čia pasakius, smagu, kad nereikėjo pagalbos... tereikėjo kitaip pažiūrėti į tą savo neklaužadą Paulių <...>“ (Atvejo užrašai, 2006 m. lapkritis).

IŠVADOS

Mažamečiams vaikams, išgyvenantiems atsiskyrimo sunkumus, reikalinga specifinė pagalba. Tokia pagalba skiriasi nuo kitų pagalbos modelių, kai vaikai visiškai netenka prisirišimo objekto. Mažamečiams vaikams neturint gebėjimo atskirti savo emocijų, analizuoti elgesį ir patyrimus, pagalbos procesas organizuojamas, orientuojantis į globėjus – senelius.

Pagalbos organizavimas pagal naratyvinę terapiją leidžia fokusuotis ne į socialines ar asmenines priežastis, o į asmeninę istoriją (naratyvą). Patyrimai ir išgyvenimai įsisąmoninami per paties konstruojamą kalbą, todėl pokyčiai galimi ne keičiant socialines priežastis, bet perkonstruojant asmeninę dominuojančiąją istoriją. Siekiant aiškumo, pateikiamas Pauliaus (5 m.) atvejis. Senelei Danai, kuri kreipėsi turėdama tikslą – pakeisti „tvirtą“ Pauliaus charakterį, pagalba pagal naratyvinę terapiją organizuota šiais etapais: trumpas asmens šeimos istorijos išklauskymas: „į problemą orientuotos“ (angl. *problem-saturated*) istorijos sudarymas; problemos perfrazavimas; eksternalizacija (kalbos konstrukto išplėtimas), arba klausimų apie susijusias priežastis organizavimas; istorijos perpasakojimas arba naujos, „į sprendimą orientuotos“, istorijos sudarymas.

Pagalbos proceso metu konsultantas siekė, kad močiutė eksternalizuotų „į problemą orientuotą istoriją“ į paralelinę istoriją. Keičiantis dominuojančiai istorijai, išgryninti senelės asmeniniai pasiekimai: senelė yra pajėgi atlaikyti Pauliaus išgyvenimus, yra išradinga ir sugeba paguosti Paulių. Pasikeitus dominuojančiai istorijai, senelė Dana suprato, kad Pauliaus elgesys yra sąlygotas išgyvenimų, susijusių su mamos išvykimu į užsienį. Dar daugiau, išryškėjo senelės gebėjimai susitarti su anūku, mokėjimas padėti išgyventi sunkumus. Pagalbos procesas buvo baigtas senelei suvokus, jog jai jos daugiau nereikia.

Savaiminiai pasikeitimai (Paulius gauna adekvatesnę pagalbą iš senelės, ji pasitiki savo jėgomis), kitoks socialinių situacijų vertinimas, t. y. žinojimas, kad sugebi savarankiškai įveikti situacijas, leido senelei Danai suvokti, kad pagalba jai daugiau nereikalinga.

Pagrindinis pagalbos modelio pagal naratyvinę terapiją tikslas – organizuoti „nejuntamą“ paramos procesą, kad seneliai atrastų, kaip savarankiškai susitvarkyti su anūkų išgyvenimais, kilusiais dėl tėvų laikinos darbo emigracijos.

LITERATŪRA

1. Barker P. (1992). *Basic Family Therapy*. Third edition. Oxford: Blackwell Scientific Publications.
2. Fraley R. C., Shaver P. R. (1999). Loss and Bereavement: Attachment Theory and Recent Controversies Concerning „Grief Work“ and the Nature of Detachment // *Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Applications*. New York: The Guilford Press.
3. Hass H. de, 2005. International Migration, Remittances and Development: Myths and Facts // *Global Migration Perspectives*. No. 30, April, Global commission on international migration.
4. Howes C. (1999). Attachment Relationship in the Context of Multiple Caregivers // *Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Applications*. New York: The Guilford Press, p. 672.
5. Kuzmickaitė D. K. (2004). *Tarp dviejų pasaulių: naujieji imigrantai lietuviai Čikagoje (1988–2000)*. Kaunas: VDU.
6. Leliūgienė I., Rupšienė L., Plavinskaitė L. (2005). Tėvų išvykimo dirbti į užsienį įtaka vaikų socializacijai // *Specialusis ugdymas*. Nr. 1(12), p. 35–44.
7. Malinauskas G. (2006). Ar vaikai išgyvena sunkumus?: tyrinėjant laikinos migracijos padarinius // *Šiuolaikinės migracijos ir diasporos studijų žurnalas „Oikos“*, Nr. 2, Kaunas: Lietuvių išėivijos institutas.
8. Malinauskas G. (2007). *Darbo migracijos ypatumai – veiksniai, pasekmės ir tendencijos – Kauno mieste*. Kaunas: VDU, Socialinio darbo institutas, VŠĮ „Šeimos santykių institutas“.
9. Murray M. (2003). Narrative psychology // *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Method*. London: Sage Publication.
10. Payne M. (2006). *Narrative Therapy*. London: Sage Publications.
11. Statistikos departamento duomenys. (2006). *Neoficiali migracija*. Prieiga per

- interneta: <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1767>. (Žiūrėta 2006-12-11).
12. Thompson R. A. (1999). Early Attachment and Later Development // *Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Applications*. New York: The Guilford Press.
  13. White M., Epston D. (1990). *Narrative Means to Therapeutic Ends*. New York: Norton.
  14. Winslate J., Cotter A. (1997). Moving from Problem Solving to Narrative Approaches in Mediation // *Narrative Therapy in Practise*. Ed. E. Monk, J. Winslade, Crochet. San Francisco: John Wiley and Sons.
  15. Zimmerman J. L., Dickerson V. C. (1996). *If Problems Talked: Narrative Therapy in Action*. New York: Guilford Publications.